

בגדר האיסור

ביאור דברי השע"ת בענין לא תרדה

שער הציון

ערש"ק כ"א אייר תשס"ט

גדר האיסור בבן חורין

להפציר בדרשן לדרוש כשאנו מעוניין

עומקא דפרשה

בדר בחוקותי - בענין לא תרדה בפרך

גליון מ"ג

גדר האיסור בבן חורין

הרב ישראל חיים סלושין

"לא תרדה בו בפרך" (כה, מג), "ובאחיכם בני ישראל איש באחיו לא תרדה בו בפרך" (שם פסוק מו), ודרשו חז"ל (ספרא סי' צב) בו אין אתה רודה בפרך, רודה אתה בבן חורין בפרך. וכן פסק הרמב"ם (פ"א מעבדים ה"ז) וז"ל: במה דברים אמורים בעבד עברי, אבל ישראל שלא נמכר מותר להשתעבד בו כעבד, שהרי אינו עושה מלאכה זו אלא ברצונו ובדעת עצמו. (ואף שדברי הרמב"ם קאי על לאו דלא תעבוד בו עבודת עבד, משמע דהכל אחד). אך בשערי תשובה (שער ג אות ס) כתב וז"ל: לא ישתעבד אדם בחבריו, ואם אימתו עליהם או שהם בושים להחל דברו לא יצוה אותם קטנה או גדולה, עכ"ל. מפורש בדבריו דאף בבן חורין קאי לאו זה. וצ"ע דזה דלא כהמכילתא.

עוד יל"ע, מדוע הוצרך הרמב"ם ליתן טעם דבבן חורין אינו עובר "דעושה מרצונו".

והנראה, דלכאורה נראה פשוט דכשהאדון מצוה את עבדו לעבוד לו עבודת פרך, חייב העבד לשמוע לו ולעבוד, דאל"כ מדוע עבר האדון על לא תרדה בו בפרך, הא העבד לא היה חייב כלל לשמוע לו, וע"כ דחייב לעבוד לו, וע"ז צוותה התורה את האדון שלא יתבע את העבד לעבוד לו בפרך. א"כ מבואר דגדר האיסור הוא לרדות אחר לעבוד לו עבודת פרך, ובעבד צורת הכפיה היא ע"י שדורש ממנו לעבוד לו, דכיון שחייב לשמוע לו, כך כופהו.

ומעתה י"ל דס"ל לרבינו יונה דה"ה בבן חורין, אף שאינו כעבד שחייב לשמוע לציווי, אבל אם כופהו "בחזקה", ה"ז עובר על לאו זה. אלא דרבינו יונה מחדש עוד דאין צריך שיכפנו דוקא בחזקה ע"י כפיה ממש, אלא כל שאימתו עליהם או שהם בושים ממנו, ג"כ נקרא כפיה ואסור. ומש"כ בספרא דבבני חורין שרי לעבוד, זה כמש"כ הרמב"ם דעושה מרצונו, אז אינו עובר דלא כפהו, אבל אם כפהו אף בבן חורין עובר.

ואתני שפיר מדוע הוצרך הרמב"ם ליתן טעם [דבן חורין עושה מרצונו], דזה עיקר האיסור - לכפות אחר לעבוד עבודת פרך.

וכן נראה מדברי הרמב"ם בהמשך דבריו, דככתב (בה"ח) דאנשים שאינם נוהגים כשורה מותר לרדותן בחזקה וכו' (והוא מגמ' ב"מ עג); משמע דהנוהגים כשורה אסור לרדותן אף בבן חורין.

ולפי"ז יובנו דברי הקצוה"ח (סי' קעא) שכתב דבחציו עבד חציו בן חורין אסור להשתעבד בו בפרך, דכיון שחציו בן חורין נמצא דעובר על לא תרדה בו בפרך. והקשה המנחת חינוך (מצוה שמז אות ב) הא במכילתא נאמר דבבן חורין מותר להשתעבד. ולהנ"ל שפיר דכיון שכופהו [מצד החציו עבד שבו] לעבוד לו, הרי זה עובר על לאו דלא תרדה בו בפרך.

ובעצם דברי רבינו יונה יש להעיר, שכתב "ואפילו להחם צפחת מים", ומקורו הוא מספרא (סי' פו), אך שם כתיב "והוא אינו צריך", וכ"כ הרמב"ם פ"א ה"ו. וא"כ מדוע השמיט רבינו יונה דבר זה.

לע"נ הגאון ר' יעקב פריץ
בן ר' נתן צבי פרידמן זצ"ל

להפציר בדרשן לדרוש כשאנו מעוניין

הרב הלל גלר

שאלה: מעשה שאירע כבר בי רב דחד יומא, שמגיד שיעור אחד לא הגיע, וביקש המארגן מאחד מהמשתתפים, שהיה ידוע כדרשן שימלא את מקומו. ודרשן הנ"ל לא רצה לדרוש מכל מיני סיבות, אך משום כבודו של המארגן, הוא לא יכל לסרב והסכים לדרוש. ועתה הגיע המארגן ושאל האם עשה כדיו, או שמא עבר על האיסור של תרדה בו בפרך?

תשובה: כתב רבינו יונה בשערי תשובה (שער ג אות ס) 'ובאחיכם בני ישראל איש באחיו לא יצוה את רעהו או שותפו (ויקרא כה, מו). לא ישתעבד אדם בחבריו, ואם אימתו עליהם או שהם בושים להחל דברו, לא יצוה אותם לעשות קטנה או גדולה, אלא לרצונם ותועלתם, ואפילו להחם צפחת מים או לצאת בשליחותו אל רחוב העיר לקנות עד ככר לחם, עכ"ל. מבואר בדברי רבינו יונה שכל פעם שאדם מבקש מחבירו דבר שאינו מעוניין לעשותו, והוא מסכים רק משום שבושים לסרב לו, יש בזה איסור של לא תרדה בו בפרך, ומפשטות לשונו משמע שהוא איסור תורה. ויעוין בתשובות והנהגות (ח"א סמן תקמ) שהביא הגר"מ שטרנבוך שליט"א שמתן הגרי"ז מבריסק הקפיד מאוד על דברי השערי תשובה, ולכן נזהר שלא לבקש משום אדם לעשות עבורו דבר, ואפילו להביא לו את כובעו וכדומה.

והנה בתשובה"נ הנ"ל, הביא מעשה שהיה אצל החזו"א, ומעשה זה מובא גם בספר מעשה איש (ח"ה עמ' קלו) ביתר הרחבה, שפעם אחת ישב החזו"א באסיפת רבנים ושתק כדרכו. וביקשו הגאון רבי אלחנן וסרמן שיאמר דברי תורה, ואף שידע שאינו רוצה לדבר בפני ציבור, ואם כן כשמבקשו על כך הרי יש בזה משום לא תרדה בו בפרך לפי דברי הרבינו יונה הנ"ל, מכל מקום אמר ר' אלחנן שבדברי תורה שאני. ואז הציע החזו"א קושיא אחת, והגר"ש שקאפ אמר על כך תירוץ, והחזו"א לא התערב במה שדיברו שם. והוסף החזו"א ואמר להגר"ש פ שטיינברג, שהוא עצמו סבר שאין נפ"מ בין דברי תורה לשאר דברים, וגם בדברי תורה שייך הלאו דלא תרדה בו בפרך, אלא שמחמת כבודו של ר' אלחנן ווסרמן אמר את הד"ת.

והעיר שם בהערה בשם הגר"צ שטיינברג מהמבואר במסכת פסחים (דף סב עב) רבי שמלאי אתא לקמיה דרבי יוחנן, אמר ליה נתיני לי מר ספר יוחסין... כפיה וארצי, יעו"ש. הרי שמוטר לכופו ללמדו תורה, למרות שאינו מעוניין בכך. ותייך שאולי י"ל שבכופהו לדבר מצוה שאני, ובה לא נוהג הלאו, והכא הוי דבר מצוה כי יש מצוה ללמד לתלמידים, ואולי לכן סבר ר' אלחנן שדברי תורה שאני. אך החזו"א סבר שבאסיפה הנ"ל אין זה נחשב ללימוד התלמידים, כי כולם היו גדולי תורה.

והנה יש להביא ראיה ליסוד זה, שבלימוד תורה לתלמידים אין איסור של לא תרדה בו בפרך, מהמבואר במכילתא משפטים (מסכתא דנזיקין פרשה א) וז"ל: בשו שנים יעבוד, שומע אני כל עבודה במשמם..., אבל בבב בתלמודי רשאי יעו"ש. ויעוין במסכת עבדים לגר"ח קניבסקי (פ"ב אות מה) שציון לדברי המכילתא, וביאר את הסברא בזה דכיון שיש מצוה עליהם לכבדו ולהנותו, וכדאמרין בכתובות (צו ע"א) המונע תלמידו מלשמשו מונע ממנו חסד, הוי כאילו מצוהו לתועלתו והנאתו, יעו"ש.

והנה לפי המתבאר סבר החזו"א שאין הוא בגדר רב שצריך ללמד לתלמידים, אך ר' אלחנן סבר שלכל גדולי ישראל יש מה ללמוד מהחזו"א, ולכן יש לו דין של רב לתלמידים. ויש לעיין, לפי מה שס"ל לחזו"א שהיה בזה איסור, מדוע הסכים לדבר משום כבודו של ר' אלחנן, ולא חשש שמכשילו בלא תרדה בו בפרך, שהרי סו"ס דיבר שלא מרצונו.

ואולי יש לומר שמכיון שידע שכל כוונתו של ר' אלחנן היא לשם שמים, והוא עבד לעבדי ה', הרי שבזה לא שייך כלל לומר שיש איסור של לא תרדה, מכיון שאין זה נחשב שהוא רודה, אלא שכל השומע בקולו, הוי כשומע בקול השכינה, ואם כן בכל מקרה אין בזה איסור, אלא שרבי אלחנן משום ענוותנותו ס"ל שזה טענה להסיר האיסור, אלא סבר שהחזו"א יכול ללמדם תורה. והחזו"א לפי ענוותנותו סבר שאין הוא מחוייב ללמד את גדולי ישראל תורה, אך ידע שיש מצוה לשמוע בקול גדול הדור.

עכ"פ בענייננו, שהיה חסר מגיד שיעור, והיה כאן חשש של ביטול תורה דברים, והיה כאן אחד שהיה מסוגל ללמד את הרבים תורה, לכאורה הוא היה מחוייב למסור שם שיעור, ואם כן מי שלחץ עליו לא עבר כל איסור, ואדרבה הוא זיכה אותו בהרבצת תורה לרבים.

עוד יעוין בספר דרך שיחה (עמ' שצט) שהסטייפלר הקפיד שלא לכתוב מכתבים של בקשות לאנשים פרטיים, כי חשש משום לא תרדה, והיה מוכן לכתוב רק בצורה כללית. ונראה דאע"פ שהיה מדובר בדבר מצוה, ובה יתכן שאין כל איסור, אולם בכל זאת חשש הסטייפלר ממה מקבל המכתב יתן יותר ממה שמחוייב לפי הדין, רק מפני שקיבל מכתב מהסטייפלר, נמצא שאין עושה זאת בשביל המצוה, אלא רק בשביל המכתב, ואין זה מצוה, וממילא יש בזה חשש של לא תרדה.

לע"נ הגאון ר' דוד בן ר' שמעון הקשר זצ"ל

הרב אברהם דוב קרמר

כתב הרמב"ם בפרק א' הלכה ו' מהלכות עבדים וז"ל, כל עבד עברי אסור לעבוד בו בפרך ואיזו היא עבודת פרך זו עבודה שאין לה קצבה, ועבודה שאינו צריך לה אלא תהיה מחשבתו להעבידו בלבד שלא יבטל, מכאן אמרו חכמים שלא יאמר לו עזור תחת הגפנים עד שאבא שהרי לא נתן לו קצבה, אלא יאמר לו עזור עד שעה פלונית או עד מקום פלוני, וכן לא יאמר לו חפור מקום זה והוא אינו צריך לו ואפילו להחם לו כוס של חמין או להצן ואינו צריך לו אסור ועובר עליו בלא תעשה שנאמר לא תרדה בו בפרך עיי"ש.

ועיין תורת כהנים שילפינן לא תרדה בפרך מעבודת פרך שהיתה במצרים, שמתרתה היתה לצערם ולשבור נפשם. בשערי-תשובה פרק ג' אות ס' כתב שילפינן מהפסוק ובאחיכם בני ישראל איש באחיו לא תרדה בו בפרך, שלא ישתעבד אדם בחבריו, ואם אימתו עליהם או שהם בושים להחל דבריו לא יצוה אותם לעשות קטנה או גדולה אלא לרצונם ותועלתם ואפילו להחם צפחת מים או לצאת בשליחותו אל רחוב העיר לקנות עד ככר לחם עיי"ש. והדברים תמוהים איך ילפינן דין זה מהפסוק לא תרדה בפרך הא פרך הכונה למלאכה ללא קצבה או ללא תכלית וכמו שראינו ברמב"ם וצ"ע.

ונראה שהשערי-תשובה למד כיסוד של החזון נחום דיעוין בחזון נחום על המשניות מסכת תמורה עמוד קמ"ב שכתב לבאר הא דלא מצינו מלקות באיסור של לא תרדה בו בפרך משום דנחשב ללאו הניתן להשבון, וז"ל ואם כן מי שעבר על לאו דלא תעבוד עבודת עבד ועל לא תרדה בו בפרך היו גזלן ואינו לוקה, כמו גזלן, ואה"נ שנאמר שיתן לו שכר טרחו ועמלו מאותה מלאכה שעשה שלא כדין ולכך אף שעשה מעשה אינו לוקה וכי דכשנמכר לו לא נמכר לו אלא ע"מ שלא לעבוד בו עבודת עבד וא"כ להאי מילתא אינו עבדו אלא הרי הוא כישראל חבירו והו"ל גזלן עיי"ש.

חזינן מדברי החזון נחום שהאיסור לא תרדה בו בפרך לא הוה איסור גרידא על האדון שלא יתעלל בעבדו, אלא מאחר ורצון התורה שלא תשתוחח ותושפל נפשו של העבד ולכן אינה רוצה שיעשה מלאכות בזווית ומפרכות, א"כ נאמר בלאו זה שלא נמכר למלאכות אלו וחסר בעבודתו כלכלי אלו המלאכות, וכשורודהו בפרך בעצם יוצא שורודהו לעשות מלאכה שלא נתחייב בה, וזהו יסוד האיסור, לשעבד עבד עברי למה שלא משועבד. ולפי מה שכתבנו דברי השערי-תשובה נפלאים שהרי ביארנו שהאיסור הוא בעצם להכריח עבד עברי לעשות את מה שלא חייב וא"כ ה"ה שאסור להכריח ישראל שיעשה עבורי פעולה שהרי אינו חייב לעשות.

ומצאתי שהחתם-סופר בב"מ עג: הקשה איך ילפינן שמותר להשתעבד בבן חורין שלא נוהג כשורה מהפסוק ובאחיכם בני ישראל [ומהא ילפינן נמי שאם נוהג כשורה לאסור להשתעבד בן] הרי הפסוק מדבר על עבד ודלמא דווקא עבד שאינו נוהג כשורה מותר לרדותו בפרך ומנלן שמותר נמי לרדות בן חורין שלא נוהג כשורה, ותיריך כיסוד שכתבנו שלענין עבודת פרך עבד הרי הוא כבן חורין, דאינו מכור לזה, ואם מותר לרדות עבד בפרך כשאינו נוהג כשורה הוא הדין שמותר לרדות בן חורין שאינו נוהג כשורה עיי"ש וכפי מה שכתבנו זה באמת הגדר של האיסור לא תרדה בפרך, לרדות ולעשות עבודה שאינו חייב לעשותה.

ולפי הגדרה זו נראה דמאחר ואסרה תורה לעבוד בשבת א"כ כשנתנה התורה אפשרות לקנות עבד עברי לא נתנה התורה קנין בעבד לעשיית מלאכות האסורות בשבת, [וזה סברא פשוטה ולא שייך לחלק בין לא תרדה שזה בדין העבדות לבין חילול שבת שזה מהלכות שבת] וכיון שכן אם האדון יכפהו לעשות מלאכה שאסורה בשבת [או לחרוש שדה בשנת שמיטה] יעבור האדון באיסור של לא תרדה ולפי דברי החזון נחום לכאורה נמי ילקה שהרי שכר שבת אסור לשלם ואם כן הלאו לא ניתן להשבון, ונראה עוד דלשיטת הראשונים ששבת דחוויה אצל פקוח-נפש ולא הותרה עיין טור סימן שכ"ח ובנושאי כליו שם, אם כן מאחר ומצד המלאכה היא מלאכה האסורה אלא שהמצוה של הצלת נפשות דוחה אותה [ועיין רש"י פסחים פד: שלמ"ד טומאה דחוויה דציבור פסח שבא בטומאה נחשב לפסח פסול ולכן אין בו איסור שבירת עצם וה"ה לגבי שבת המלאכה היא מלאכת איסור אלא שפקוח נפש דוחה אותה] ולמלאכות אסורות העבד לא נמכר, אלא יוכל האדון לשעבדו לעשות אפילו מלאכות שהותרו משום פקוח-נפש, אולם לפוסקים ששבת היא לגבי פקו"נ כחול שפיר יוכל לשעבדו וצ"ע.

הרב מנחם גרפל

כתב רבינו יונה בשערי תשובה ש"ג אות ס': ובאחיכם בני ישראל איש באחיו לא תרדה בו בפרך. לא ישתעבד אדם בחבריו, ואם אימתו עליהם או שהם בושים להחל דברו, לא יצוה אותם לעשות קטנה או גדולה, אלא לרצונם ותועלתם, ואפילו להחם צפחת מים או לצאת בשליחותו אל רחוב העיר לקנות עד ככר לחם, אבל אדם שאינו נוהג כשורה מותר לצוות לכל אשר יחפוץ עכ"ל. ומדמהביא איסור זה בכלל הלאוין שאין בהם מעשה משמע דס"ל דאיסור לאו גמור יש כאן ולא אסמכתא.

ויש לתמוה על דבריו ז"ל בתרתי, חדא דמשמע דמפרש הפסוק לאסור השעבוד בבן חורין, ואלו בתורת כהנים שם איתא להיפך דז"ל ובאחיכם בני"י איש באחיו לא תרדה בו בפרך, בו אי אתה רודה בפרך, [אבל] רודה את בן חורין בפרך ע"כ, וכ"כ בספר יראים (סי' קצ"ט) ובסמ"ג (ל"ת קע"ד) שפסוק זה מייירי בעבד עברי "דבר הלמד מענינו והענין מדבר בעבדים" והביאו דברי הת"כ הנ"ל, וכן הביאו המג"א ר"ס קס"ט, וכן ברמב"ם בסה"מ (ל"ת רנ"ט) ובהלכות עבדים פ"א ה"ו הביא איסור לא תרדה בו בפרך רק ביחס לעבד עברי, ועוד יש לתמוה מ"ט אסור אפילו דברים קלים כגון להחם צפחת מים וכו' הרי הכתוב לא אסור אלא לרדותו בפרך דהיינו עבודה קשה המפרכת את הגוף ומשברתו כדפרש"י בשמות"א י"ג.

והנראה ביישוב דבריו ז"ל דהא דהתירו לרדות בבן חורין בפרך היינו דוקא בשכיר שנשכר לעבודתו כמ"ש הר"ש והראב"ד בפירוש הת"כ, והטעם מבואר ברמב"ם הל' עבדים פ"א ה"ז (לענין עבודת עבד) וז"ל "בד"א בעבד עברי מפני שנפשו שפלה במכירה אבל ישראל שלא נמכר מותר להשתמש בו כעבד שהרי אינו עושה מלאכה זו אלא ברצונו ומדעת עצמו". וע"ע מג"א ר"ס קס"ט דעבדים שלנו כבני חורין דמי ויכולין לחזור בחצי היום ואין להם דין עבד, ולכאור ר"ל כיון שברשותו לחזור בו נמצא שכל מה שעושה הוא מרצונו ומדעתו ולכך אין לו דין עבד. ולפ"ז ניחא דברי רבינו יונה, דדוקא בשכיר התירו אבל מי שעושה מחמת יראה או בוושה אין זה עושה מדעתו ומרצונו אלא מחמת הפחד או בוושה מחבירו וזה דומה לעבד שמשועבד לעשות מה שהאדון מצוה ולכן אף זה בכלל איסור לא תרדה בו בפרך.

וכע"ז כתב הכס"מ פ"ה מהלכות גזילה הט"ו בביאור דברי הרמב"ם שכתב דמי שנמכר מחמת דינא דמלכותא אסור לעבוד בו כעבד. ופי' הכס"מ דהוא משום דה"ל כנמכר ודינו כדין עבד לענין זה אע"פ שאינו כעבד עברי לשאר דינים. ומ"מ אינה ראייה גמורה דהתם נפשו שפלה כיון שמשועבד כמו עבד ממש משא"כ בבן חורין שעושה מחמת בוושה וכדומה אין נפשו שפלה כעבד, וכן ז"ל בדברי המג"א, אמנם נראה דדוקא לענין איסור לא תעבוד בו עבודת עבד דהיינו עבודה בזוויה ראוי לחלק בזה אבל איסור לא תרדה בו בפרך אינו מפני הביזיון שבדבר אלא משום שמעבידו יותר מדאי ובזה אין חילוק בין עבד לבן חורין שעושה הדבר שלא מרצונו.

וה"נ נראה לפרש בב"מ ע"ג ב' דלולא הדרשה שם שאיסור לא תרדה מייירי רק באנשים הנוהגים כשורה היה אסור לרדות בחזקה ולהשתעבד במי שאינו נוהג כשורה משום איסור לא תרדה, ומשמע דאיסור זה כולל גם בני חורין כשמשתעבד בו שלא מרצונו, ואכמ"ל בביאור הגמ"ש. ודי לחכימא ברמיזא.

ומה שאסר אפילו להחם צפחת מים, י"ל ע"פ מה שמבואר בתו"כ וברמב"ם ה"ו דאפילו א"ל להחם כוס מים אם אינו צריך לו כלל ה"ז עבר על לא תרדה בו בפרך, ומשמע דמלאכה שלא לצורך נקרא עבודת פרך כיון שתכלית המלאכה היא רק להכניעו ולהעבידו ולכפות עבודתו עליו, ועל שם תכליתה היא נקראת עבודת פרך, וס"ל לרבינו יונה דשורש איסור זה הוא משום שלא זיכתה תורה לאדון קנין וזכות בעבד עברי אלא למלאכתו ולשימושיו לצורכו, אבל אם אין לו צורך להחם הכוס ומצוה עליו להחם רק כדי להעבידו ה"ז רודה בו שלא כדין כיון שאינו מחוייב בה. ולכן למד מכאן הרי"ו דה"ה בבן חורין כל שעושה שלא מרצונו אלא מחמת אימה או בוושה ה"ז בכלל איסור לא תרדה בו בפרך כיון שאינו מחוייב לעבוד לו והוא מעבידו בכפייה שלא כדין. אמנם לולא דברי הרי"ו היה נראה לפרש שורש האיסור משום האכזריות שרודה בעבדו ללא צורך, וא"כ אין ללמוד מזה לאיסור בדינו של הרי"ו, ומ"מ לא מצאנו בהדיא מאן דפליג על ר"ו בזה. מיהו אף אם איכא מאן דפליג נראה דלכ"ע אסור להכריח אדם שיעשה לו מלאכה שלא מרצונו וכמ"ש החת"ס בב"מ שם דהדין נותן כן שהרי אפי' ממונו של חברו אסור לשמש בו שלא מדעתו מכ"ש בגופו, ונראה דאף חייב לשלם על המלאכה שעשה לו בציוויו, ורק לענין חומר איסור ל"ת אפשר שיש חולקים כנ"ל.

איסור עבודת פרך בעבד עברי

הרמב"ם מנה ב' לאוין עבודת עבד ועבודת פרך, וכ"ד הסמ"ג והחינוך והיראים (קצט, רא). הא' מהפס' (ל"ט) לא תעבוד בו עבודת עבד. וגדור (רנ"ז) "עבודה שיש בה עוני גדול ושפלות, שיעבוד עבד כנעני כמוהו". [ובחינוך (שמה) "שיש בה בזיון גדול והכנעה"]. הב' מהפס' לא תרדה בו בפרך, שהוא (רנ"ט) "במה שאין צורך לנו והיא הנקראת עבודת פרך".

אבל הרס"ג והבה"ג (כת"י רומי) מנו רק את עבודת פרך. וביאר הגרי"פ (ל"ת רעג) דס"ל חדא מילתא הן. ודקדק כן גם מהחזקוני בפר'. וכן משמע בפי רבנו אפרים עה"ת ע"ש. ועי' רש"י סוטה ג: ד"ה ולא באיחכם) שכ' עבודת עבד, והק' הגרי"ז דהרי איירי בעבודת פרך שהיא איסור נפרד, ע"ש. וי"ל דרש"י ס"ל כשי' הרס"ג ובה"ג דהן איסור אחד, וכ"ד המאירי שם.

בגדר האיסור, עי' חת"ס ב"מ עג: (ד"ה שפיר) שכ' דמעיקרא לא נמכר לעבודת פרך, ולענין זה הוה כבן חורין בעלמא. וכע"ז בבאר מרים (פ"ו ה"א) הוא דין מיוחד בעבד עברי שבקנינו לא נכללת עבודה כזו. וכ"נ ממ"ש החזון נחום (תמורה פ"א קמב). שהרודה בע"ע הוי גזלן וצריך לשלם לו שכרו.

כפילות המקראות

הלאו של לא תרדה בו בפרך נכתב פעמיים, (בפס' מ"ג ומ"ו) [הרמב"ם כ' הפס' הא' והיראים (קצט) הביא הפס' השני]. וכ' החזקוני ששנה הכתוב לפי שעוון זה מצוי. ובמושג זקנים בשם הר"א מגרמייא כ' דהוא לחייבו בב' לאוין א' על רדייה וא' על עבודת פרך.

ורש"י כ' בפס' מו להביא נשיא בעמו ומלך במשרתיו. ומשמע דר"ל דנשנה **לרבות בן חורין שאסור לרדות בו**, ועי' ברא"ם. ועי' מלבי"ם שפי' בתו"כ דהפס' הב' **למעט בן חורין שמוותר לרדות בו**. [ועי' לק' בענין עבודת פרך במשרת ביישוב הדברים].

בס' משפטי שמואל על הל' עבדים ביאר עפי"ד הרמב"ם שבעבודת פרך יש ב' גדרים, שאין לה צורך, ושאין לה קצבה. דהפס' הא' הוא לעבודה שאינה צריכה, ולכן נא' בו ויראת שהוא מסור ללבב אם צריך. והפס' הב' לעבודה שאין לה קצבה, [ולכן נאמר כהמשך למ"ש בעבד כנעני לעולם בהם תעבודו]. ועי' תנ"ת (רכב).

ועי' בפ"י החסיד יעבץ לאבות (א,טו) דכיון שנאמר בעבד כנעני לעולם בהם תעבודו, הזהירה תורה שבשעה שמשעתבד בע"כ יזכור שבאיחכם בני"י לא תרדה בפרך, כדי שלא יתרגלו לעשות כך באיחכם.

גדר עבודת פרך

שי' רש"י בפר' דהיא מלאכה **שלא לצורך**. וכ' בערוה"ש (הל' יובל מ) דלפ"ז אינו תלוי בכובד המלאכה אלא בצורך, דכשאי"צ ה"ז לעינוי בעלמא. [והוא דומיא דעבודת פרך במצרים שהעבירו לעינוי בלבד (עי' סוטה יא. על פיתום ורעמסס)].

אך שי' הרמב"ם (עבדים א,ו) שנאמרו באיסור ב' גדרים, עבודה שאין לה קצבה או עבודה שאינו צריך לה וכ"כ החינוך (שמו). ולפ"ז נאמר גם גדר **בקושי המלאכה**, וכמ"ש בתרגום "בקשיו" [וזה עבודת פרך דמצרים].

ועי' בפ"י המלבי"ם שכ' הדינים נרמזו במשמעות המקרא, "רדיה" משמע עבודה שא"צ לה, "פרך" משמע דבר שאין לו קצבה.

והראב"ד השיג על הר"מ דאין מקור לסברא זו דעבודה שאין לה קצבה, וכן השיג המאירי בקידושין כב', והיינו דס"ל כרש"י דהגדר הוא רק שאינה צריכה לו שענינה "כדי לענותו".

שי' היראים רפד [קצט] דנאסרה "עבודה שהיא קשה לו ואינה לכבודו, עבודת נשים לאנשים ועבודת אנשים לנשים, עבודה יום ללילה ועבודת לילה ליום". וכ"ד הסמ"ג ל"ת קעד שכ' ונלמד פרך זה מפרך האמור במצרים... שהיו מחליפין עבודת נשים לאנשים וכו'. וכ"כ בהגמ"י. ומבואר לכאן דהגדר הוא **מלאכת בזיון**, שהרי מלאכת נשים לאנשים אינה קשה יותר וכן עבודת לילה ליום. [ודלא כהרמב"ם דבזיון בכלל עבודת עבד (ה"ז) אלא כד' המאירי בסוטה ג: דבכלל עבודת פרך שלא להעבידו בדברים בזויים]. אך עי' בערוה"ש (הל' יובל סי' מ) דמשמע דמלאכת נשים לאנשים הוא בכלל מלאכה שלא לצורך שאסורה משום שמטרתה הוא העינוי וה"ז הוא לעינוי בעלמא כעבודת פרך דמצרים.

ומקור לכל השיטות במדרש עה"פ (שמות א,ג) "ויעבידו מצרים את בניי בפרך", (שהובא בתו"ש קלו מילקוט אור האפלה) "איזו היא עבודת פרך, זו עבודה שאין לה קצבה או עבודה שא"צ לה, ואמרו מלאכת האיש על האשה מלאכת האשה על האישה".

עי' באלשיך כאן שפי' "פרך" כמ"ש בסוטה (יא): "פה רך" בלשון רכה, והיינו שלא יחלה פניו עד שיתרצה ויאמר שמרצוני עושה. [ועי' מהרש"א בסוטה]. וי"ל דזו שי' רבינו יונה שכשמצווה על חברו באופן שלא יכול לסרב ג"כ הוי בכלל האיסור, והיינו בפה רך.

[עי' חת"ס בפר' מ"ש עפי" הרמב"ן (משפטים) דיציאת עבדים היא זכר ליצ"מ, שלא יאמר האדון שצריך לעבוד בו עבודת פרך [כמצרים] כדי שישמח בצאתו].

עבודת פרך בפועל ומשרת

איתא בתו"כ פ"ו ו באיחכם וכו' בו אין אתה רודה בפרך **אבל אתה רודה בכבן חורין** בפרך. והק' מזה על רש"י שפי' (בפס' מ"ו) להביא נשיא בעמו ומלך במשרתיו, שלא לרדות בפרך. ות"י הבאר בשדה דהתו"כ איירי דוקא בהדיוט שהוא משרתו מרצון. אבל מלך ונשיא חמיירי טפי שאסור להם לרדות אפי' במשרתיהם [ולא נא' בהם ההיתר דבתו"כ] מפני שהם יראים ממנו, ואין בידם הבחירה שלא לשרתו.

והנה בפ"י הר"ש על התו"כ כ' אם הוא שכירו ונשתכר לעבודה קשה. ולפ"ז י"ל דרש"י איירי בסתם משרת, והתו"כ איירי דוקא כשנשכר מתחילה לעבודה קשה. וכע"ז כ' בקנין פירות סי' מה.

כ' הרמב"ם פ"א מהל' עבדים סוף ה"ז [בענין עבודת עבד] "במה דברים אמורים, בעבד עברי מפני שנפשו שפלה במכירה, אבל ישראל שלא נמכר **מותר להשתמש בו כעבד** שהרי אינו עושה מלאכה זו אלא מרצונו ומדעת עצמו". ומשמע דדוקא לגבי עבודת עבד מותר בישראל, אבל עבודת פרך אסור, דהתם [בה"ן] לא קאמר מידי. אך המנ"ח (שמו) כ' דקאי אתרווייהו.

והנה מקור ההיתר דכ' הרמב"ם הוא במכילתא ר"פ משפטים שנא' על עבודת עבד, שבבנו ותלמידו רשאי [עי' בזה לק']. אכן הלימוד שם הוא מהפס' ובאיחכם בני"י ע"ש, וא"כ מבואר דגם עבודת פרך מותרת בבנו ותלמידו. אך הגר"א ל"ג שם ובאיחכם אלא הג"ה בו אין אתה עובד עבודת פרך אבל בבנו ובתלמידו רשאי. ולפ"ז ההיתר הוא **דוקא בעבודת עבד**.

המג"א כ"ט סק"א כ' **דבפועל אין איסור לא תרדה כיון שיכול לחזור בו**, [ועי' חת"ס שם שהק' דבכל בן חורין אסור] וכ' בהערות עמ"ס סוטה ג: דלפ"ז באופן שהפועל אינו יכול לחזור איכא בו איסור לא תרדה, וכגון ששילם לו קודם העבודה (קצוה"ח שלג,ו) ע"ש.

כ' החינוך (שמז) "ואע"פ שאינה נוהגת בזה"ז... מ"מ ראוי לאדם להזהר בענין מצוה זו גם היום בהיות עניים בני ביתו ולהזהר בה הרבה" וכ' המנ"ח דהוא מדרך המוסר ואינו עובר על הלאו. אך לשי' רבינו יונה עובר על הלאו בזה, וכ"כ להדיא ביוסף אומץ שכשמכניס האדם לביתו נער יתנה עמו מראש, וכ"כ המג"א קסט"א בשם הש"ח דאסור **במשרת** וע"ש דמשמע דבמשרתים דזמננו הוי כאילו התנו על כך. ובצוואת התפא"י דהה"י מאוד באיסור זה שלא להטריח המשרת ולא לצוותו באמצע אכילתו.

ציווי להבריו וב"ב

שי' רבינו יונה בשע"ת שבכלל לא תרדה בו בפרך, הוא לצוות לישראל, שלא ישתעבד אדם בחבריו, ולא יצוה אותם אפי' לדבר מועט, והיינו דאינו דוקא בע"ע אלא ק"ו לבן חורין. והביאו החרדים פכ"ש עג. וכ"ד הארחות צדיקים בשער האכזריות שלא יעבוד בחבירו עבודה קשה, ולא יצוה עליו אלא דבר שעושה ברצונו ומדעתו.

וכן דעת הראב"ד בשטמ"ק ב"מ נט: ד"ה המאנה את הגר, שהמקור למ"ש בגמ' שהלוחצו עובר בלאו, הוא מדכתיב בעבד עברי לא תרדה בו בפרך דהיינו לחיצה, וכ"ש גר דבן חורין הוא. וכ"כ ביוסף אומץ (עמ' 290) דהוא כ"ש שלא יכביד על בני ביתו, וכ"ש **שאיסור גדול דאורייתא** הוא לנכבד לצוות שום דבר...".

ובחינוך (שמו) מבואר להדיא דלא כרבנו יונה, שכ' דנוהג רק כשהיובל נוהג, לפי שאין ע"ע בזה"ז. ודעת הרמב"ם דמותר לעבוד בן חורין, אמנם אינו מפורש בדבריו אם ההיתר גם על עבודת פרך, עי' מש"נ לעיל. ומ"מ אף אם איכא איסור בבן חורין יל"ע אם הוא רק בגדרים של עבודה שא"צ ושואין לה קצבה, או גם באופנים שנקט רבינו יונה.

ציווי לבנו ותלמידו

ביוסף אומץ שם כ' וראיתי לא"מ החסיד ז"ל מדקדק בלשונו כשבקש לאחד מתלמידיו ללכת אל בית שכיניו, אמר לו בדרך שאלה, רצונך שתלך לבית פלוני, ולא בלשון ציווי. וכן בדברי רבינו יונה משמע דלאו דוקא חבריו, והק' בקנין פירות (מה' מהמכילתא ר"פ משפטים "אבל בבנו ותלמידו רשאי". ות"י דכיון שיש עליהן מצוה לכבדו ולהנותו וכדאי בכתובות צו. המונוע תלמידו מלשמשו וכו', הוי כאילו מצווה לתועלתו ולהנאתו.

ועי' חת"ס על ב"מ עג: שכ' דאמנם התלמיד מצווה לשמש את הרב אפי' כעבד כנעני, אך אין הרב רשאי לרדותו. וכדמציינו באברהם אע"ה שנענש על שעשה אנגריא בתלמידיו, ע"ש. ושמענין מינה חידוש דאיכא איסור לצוות אף באופן שבלא"ה מחוייב, ויתכן לבאר עפי" דברי הגר"ח"ש (שיחות מוסר לז) דעיקר האיסור הוא שהאדון לא יזלזל בלבו בעבד, כדמוכח ממ"ש ויראת מאלקיך דאסור אף שרק האדון יודע שא"צ לה, ע"ש ודוק.

לגליון מ"א בענין לפני עור

הר"ש רוברג הביא את תמיהת המנ"ח מנלן לחלק דרק באיסור אסור להכשיל בני נח ולא לענין עצה שאינה הוגנת. והוסיף להקשות בדברי רבינו יונה ז"ל בשע"ת שכתב "הוזהרנו בזה שלא להורות את בני ישראל שלא כדת" והרי הוא מכשול עבירה שאסור גם לבני נח כמ"ש שלא יושיט אבר מן החי לבני נח.

וי"ל דגדר החילוק אינו בין מכשול עבירה למכשול גשמי, אלא בין כשעושה מעשה לבין ע"י דיבור, דבשע"ת אות נב ונג מדבר על אזהרות התלויות בלשון, שגורם מכשול עבירה ע"י הוראת טעות, ומכשול גשמי ע"י עצה שאינה הוגנת. ובאלו הוזהרנו רק כלפי בני"י. ובאות פא מדבר בלאו שיש בו מעשה, ובזה הוזהרנו גם כלפי נכרי, כגון שלא ליתן אמה"ח לב"נ.

ובטעם החילוק, זכר לדבר מצינו בב"ק קיג שגזל עכו"ם אסור והפקעת הלואתו מותר, ואין מחזירין אבידתו, וגם להטעותו בחשבון במו"מ, דבכל אלו אינו נוטל במעשה מהנכרי, אלא בשוא"ת, ומטעהו בדיבור, ולכך מותר.

יצחק לסיצין

תשובת הכותב:

אף שדברים אלו דברי טעם הן, אבל לכאן יקשה ע"ז משה"ק בקו"ש (פסחים אות צה) דמאי שנא לפני"ע משאר

לאוין כגון גזל ורציחה שאין איסורם נוגע לנכרי, [ואפי"ל מ"ד גזל עכו"ם אסור אינו מקרא הנ"ל], יעו"ש.

ולכן יותר נראה הגדר שכ' בקו"ש שם שקפידת התורה היתה שלא ייעשה איסור ע"י ישראל וה"נ במושיט אמה"ח לנכרי נעשה איסור ע"י המושיט, אבל במייעץ עצה שאינה הוגנת הוי ככל איסורים שבין אדם לחברו שאינן נוהגים בנכרי.

ובזה מיושב השע"ת הנ"ל, דגם בהוראה מוטעית אין האיסור נעשה ע"י ישראל, והוה כמייעץ עצה שאינה הוגנת לו בעלמא, שאין הנכרי בכלל האיסור. [והעירנו לזה הר"ר בנימין גודמן שליט"א ועוד ת"ח].

ש. רוברג

לגליון מא בענין לפני עור

בשער הציון הובא בשם הכתב סופר לאסור למי שאוסר מאכל פלוני להאכילו לאדם שמתירו, ואמנם כך כתב בתחילת דבריו אך מסיק שם להתיר, וכן הביא בשמו בדרכי תשובה סי' קי"ט ס"ק מ"ח, וכ"ד המב"ט ח"א סי' כא.

מנחם גרפל

נושאי הפרשיות הקרובות

במדבר - שבט לוי

כולל: קדושת הלויים, עבודת הלויים, ערי הלויים
 נשא [שבועות] - מצות ת"ת
 בהעלותך - עוסק במצוה
 שלח - ציצית

ד"ת להנ"ל [יתקבלו רק עד 700 מילים]
 אפשר להניח בתיבה שבפתח אוצה"ס בית יוסף רח' שד"ח.
 או לשלוח בדוא"ל הנ"ל.
 אין המערכת אחראית להחזיר ד"ת או דיסקים שנשלחים למערכת.

הערות והארות לחידו"ת שבגליון

ניתן לשלוח לדוא"ל:
 gal200@neto.bezeqint.net
 או בתיבת "עומקא דפרשה".
 המערכת מתיחסת לתגובות רק תחת שם מלא.
 (בפרסום התגובה אפשר להשתמש בר"ת).

גליון זה יו"ל

להצלחת החפץ בעילום שמו

לקביעת חברותא
9141217
 24 שעות ביממה

דרושים לחברותות

מקום הלימוד	זמן	נושא
ברכפלד (גמיש)	7:00-8:00	גמרא עיון
ברכפלד	6:45-7:45	גמרא מפעל הש"ס
גמיש	9:00-12:00	דף יומי
חניכי הישיבות אוה"ח 25	12:00-13:00	דף יומי
ברכפלד	9:00-1:00	משניות/עיוני
ביהכ"נ שיח יצחק	9:00-1:00	מסכת חלה
אזור הגבעה הדרומית	9:00-1:00	קידושין עיון
חניכי הישיבות נתניה"מ 77	7:00-8:00	עיון
ברכפלד	7:00-8:00	עיון
חניכי הישיבות אוה"ח	9:00-1:00	איסור והיתר
שיח יצחק	9:00-1:00	זבחים אפשרות להסירפנות לכלול
ברכפלד או ק"ס	9:00-1:00	גמרא בקיאות
חניכי הישיבות אוה"ח	9:00-1:00	הלכות נדה
זכרון משה	4:00-7:00	גמרא
ברכפלד	4:00-7:00	דף יומי
חברון שד"ח	4:00-7:00	בקיאות
אזור זכרון משה	4:00-7:00	דף יומי
אוהל מנחם	4:00-7:00	נדה
אזור ביה"כ המרכזי	8:30-10:00	גמרא - כעמ' ליום
אזור היכל יצחק	9:00-1:00	עמ' ליום
ר' עקיבא ברכפלד	8:30-10:00	דף יומי
אזור המרכזי	9:00-10:30	דף יומי
אזור קמ"ח	10:00-11:00	עדיף אלו מציאות
אור יחזקאל	9:00-10:30	2 דף לחודש
בית יצחק	9:00-11:00	גמ'
פתוח	9:00-10:00	קנין ש"ס
ברכפלד	8:00-10:00	דף או עמוד יומי

בקר

אחר"צ

ערב